

WITTGENSTEIN'DA ÖZEL DİL ARGÜMANI VE SOSYAL BAĞLAMIN İŞLEVİ*

Ahmet Cüneyt GÜLTEKİN**

ÖZ

Bu makalenin amacı, Wittgenstein'in Felsefi Soruşturmalar adlı yapıtında işlendiği biçimiyle özel dil sorununun açıklanması ve bu yolla felsefi sorunlarla ilişkisinde dil hakkında bir açıklığa ulaşılmasıdır. Wittgenstein dilin edimsel kullanımının betimlenmesinin felsefi karışıklıkların önüne geçilmesi, kendini sürekli yineleyen geleneksel sorunların çözümlenmesi ve yeni görüş açılarının kazanılması noktasında kritik bir öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu yaklaşımı uygun bir şekilde ele alabilmek için, kullanımı ekseninde dilin nasıl anlamlandırıldığı ve bu bağlamda dilsel pratiğin sosyal doğası ortaya konulacaktır. Bu çerçevede sosyal bağlamı içinde anlaşılması gereken dil düşüncesi, özel dilin olanaklılığına karşı geliştirilen argümanla desteklenmektedir. Böylece Wittgenstein'in dil kullanımını yaşam biçimiyle olan ilişkisinde konumlandırıldığı açığa çıkar. Sonuç olarak, Soruşturmalar'da yürütülen araştırmaların özel dili reddeden argüman temelinde ortaya konulduğu söylenebilir.

Anahtar Sözcükler: Özel Dil, Örnekle Tanımlama, Epistemik Gizlilik, Gramer, Sosyal Bağlam

PRIVATE LANGUAGE ARGUMENT IN WITTGENSTEIN AND THE ROLE OF SOCIAL CONTEXT

ABSTRACT

The aim of this article is to elucidate the private language argument in Wittgenstein's work titled as 'Philosophical Investigations' and to get a clear view about language in relation with philosophical problems. Wittgenstein introduces the description of actual use of language as having a critical importance for eliminating the philosophical confusions, dissolving the same recurring traditional problems and attaining new ways of seeing.

To treat this approach properly, it is attempted to expose how language meaningfully understood within the framework of the ordinary language use and in this context to explicate the social nature of linguistic practice. So the idea of an actual language which is operated through social context is supported by the argument against the possibility of private language. So it is laid open to view how Wittgenstein posits language use in relation with form of life. Finally, it can be concluded that all the investigations carried out in the 'Investigations' dwell upon the argument which denies private language.

Keywords: Private Language, Ostensive Definition, Epistemic Privacy, Grammar, Social Context

Giriş

* Bu makale Ankara Üniversitesi Sistemik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalı'nda hazırlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Ankara Üniversitesi Felsefe Bölümü öğretim üyesi
FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), <http://flsfdergisi.com/>
2018 Bahar/Spring, sayı/issue: 25, s./pp.: 427-448.
ISSN 2618-5784

Makalenin geliş tarihi: 01.03.2018
Makalenin kabul tarihi: 30.04.2018

Ludwig Wittgenstein’in *Felsefi Soruşturmalar* adlı yapıtında özellikle §243-315 paragrafları arasında içerilen argümanlar, özel dil sorunu üzerine odaklanmaktadır. Özel dil düşüncesinin temel tezi, söz konusu dilin kişinin kendi özel deneyimlerini ifade ettiği bir dil olduğu ve bu dilin sözcüklerinin sadece konuşan kişi için anlamlandırılabilir ve bilinebilir olan şeylere işaret etmeleri gerektiğidir. Yani özel dil, kişinin kendi kullanımı için oluşturduğu ve sadece kendisi için ulaşılabilir olan içsel, kişiye özgü bir dil olarak düşünülmektedir. Ancak Wittgenstein böyle bir dilin olanaklı olduğunu reddedecektir. Bu sorun, yapıtın birçok farklı bölümünde ortaya konulan ilgili diğer sorun ve kavramlarla iç içe geçmiştir. Bu doğrultuda, özel dil sorunu diğer bölümlerdeki argümanlarla bağlantısının yanı sıra, Wittgenstein’in yapıtının genel amacıyla da bağlantılıdır. Yani özel dilin olanaklılığı tartışması çerçevesinde, dil ve ‘yaşam biçimi’ ilişkisi bağlamında dilin yanlış anlaşılmasından ve yanlış kullanılmasından kaynaklanan felsefi yanlışlıkların açığa çıkarılmasının hedeflendiği bir dil anlayışı söz konusudur.

Wittgenstein bir sistem ya da genel bir kuram oluşturarak özsel bir açıklama sunmayı hedeflemez. Temel olarak dilin edimsel kullanımının betimlenmesi yoluyla felsefe sorunlarının kaynaklarını göstermeye ilişkin açıklayıcı işaretlerin ve hatırlatıcıların peşindedir. Bu açıdan, felsefi karışıklıklara yol açan görüşlerin ve yanlış yönlendirici yaklaşımlarının alt edilmesine dönük olan genel proje, özel dil sorunu serimlenerek etkili bir şekilde uygulanmaktadır. Yani özel dilin olanaksızlığına ilişkin geliştirilmiş olan savlar, dili kullanmanın koşullarını betimliyolarak da okunabilir.

Dolayısıyla *Soruşturmalar*’da ele alınan özel dil sorunu aracılığıyla Wittgenstein’in hem dil anlayışı hem de felsefe anlayışı daha açık bir biçimde anlaşılabilir. Filozofun dil anlayışında mantıksal olarak içerilen özel dilin olanaksızlığına ilişkin argümanın incelenmesi, bu açıdan kritik bir öneme sahiptir.

Dil, Kullanım ve Anlam

Wittgenstein’in özel dil argümanının ortaya konuluşunu ve ne anlama geldiğini ya da hangi amaçlarla geliştirildiğini belirleyebilmek için, sorunun *Felsefi Soruşturmalar*’daki bağlamı ortaya konulmalı ve ilgili diğer sorunlarla ilişkisi açığa çıkarılmalıdır. Bu doğrultuda öncelikle özel dile ilişkin sorunları çözümlemenin önemli ölçüde hazırlığını sağlayan örnek tanımlama sorunu öne çıkmaktadır. Wittgenstein’in örnek tanımlamaya ilişkin soruşturması, dilin işleyişine ilişkin görüşlerini açık bir şekilde sergilediğinden, özel dilin neden olanaklı olmadığını anlaşılmasında bir basamak olarak kullanılabilir.

“Biz gündelik dil oyunlarının hepsinin muazzam çeşitliliğinden habersiz kalırız, çünkü dilimizin örtüsü her şeyi aynı kılar.”¹ Wittgenstein’a göre dilin yanlış kullanımının yol açtığı felsefi karışıklıklar ancak böyle bir farkındalıkla açıklığa kavuşturulabilir. Bu karışıklıklar, sözcüklerin kullanıldıkları bağlamlardan yalıtılmasından ve sözcüklerin anlamlarını kazandıkları farklı dil oyunlarındaki kullanımlarından bağımsız olarak ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Wittgenstein’ın felsefi sorunların “dil tatile gittiği zaman ortaya çıktığı”² iddiası, sözcüklerin “asıl evi olan dil oyununda”³ nasıl kullanıldıklarına bakmak yerine, sözcüklerin yerini tuttuğu tek ve özsel bir şey olması gerektiği düşüncesinin ayartıcılığının bir sonucu olarak görülebilir. “Dilin eşsiz bir şey olduğu” (§110) ve onun özünü oluşturan tek bir özellik olduğu düşüncesiyle paralel olan bu genelleştirme eğilimi, dilin farklı bölgelerindeki çeşitli kullanımları tek bir açıklama modeline indirgeyerek sözcükler arasındaki farklılıkları da ihmal etmektedir. O halde, sözcüklerin farklı söylem alanlarındaki kullanımları farklı olmasına rağmen, onları tek bir söylem alanına (bilimsel söylem gibi) indirgeyerek anlamak bu karışıklıkların temel nedeni olmaktadır.

Dilin işleyişinde çok çeşitli kullanım biçimleri olduğu iddiası, aynı zamanda *Tractatus*’un göndergesel dil anlayışının da bir eleştirisini içermektedir. Bu bağlamda örnekle tanımlamanın dilde nasıl işlediğinin soruşturulması, dilin nasıl kullanıldığına ilişkin farkındalık sağlayan kritik bir öneme sahiptir. “Wittgenstein’ın örnekle tanıma ilişkin düşünceleri Augustinus’un dil resmi, mantıksal atomculuk ve özel dilin olanaklılığını eleştirileri için de temel oluşturur.”⁴ Örnekle tanımlama sorunu, Augustinus’un dilin nasıl öğrenildiğine ilişkin açıklaması çerçevesinde incelenir. Bu açıklamanın temelinde nesnelere ad vermek vardır (§26). Ancak dili, nesnelere ad verme ve sonra bunları nesnelere yeniden karşılaştığında kullanma işlevine indirgemek, dilin farklı işlevlerini gözden kaçırmaya ve dilsel pratiğin nasıl işlediğine duyarsız kalmaya neden olmaktadır.

Nesnelere işaret ederek adlandırmak ve sonra onlar hakkında konuşurken bu adlara başvurmak (§27), dilde örnekle tanımlamayı basit bir şekilde işaret etme ve adı tekrar etme edimi olarak açıklamak anlamına gelir. Yalnız her durumda ve her sözcük için örnekle tanımlama farklı bir şekilde gerçekleşmektedir. Gündelik dile, yani kullanımdaki dile baktığımızda,

¹ Ludwig Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, Çev. Deniz Kanıt, Küyerel yay., İstanbul, 1998, II. bölüm, xi. madde.

² Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, paragraf 38. (section 38)

³ Wittgenstein, a.g.e., paragraf 116 (§116). (Bundan sonra *Felsefi Soruşturmalar*’a yapılacak olan göndermeler metin içinde yalnızca paragraf numaraları verilerek gösterilecektir.)

⁴ G.P. Baker ve P.M.S. Hacker, *An Analytic Commentary on The Philosophical Investigations*, Volume 1: Wittgenstein: Understanding and Meaning, Basil Blackwell, Oxford, 1980, s. 168.

sözcüklerin kullanımının farklı şekillerde olduğu görülür. Dolayısıyla Wittgenstein tüm sözcüklerin adlar olduğu düşüncesini, örnekle tanımlamanın temel açıklama biçimi olarak kullanılmasına bağlamaktadır.⁵ Örnekle tanımlamayı açmak gerekirse, bir x’i tanımlarken x’e işaret edip, ‘Bu x’tir’ ya da ‘Buna x denir’ denildiğinde bir örnekle tanım yapılmış olur. Ancak bu sorun bağlamında, “bir adı kullanmanın adlandırılan nesneyi öğrenmekten daha fazla bir şeyi öğrenmeyi gerektirdiği”⁶ ortaya çıkmaktadır. Wittgenstein temel sorunu, “tanımlanan sözcüğün kullanılma biçimiyle örnekle tanımlama arasındaki bağlantı sorunu”⁷ olarak ele almaktadır.

Örneğin ‘iki’ sözcüğünün tanımı, iki fındığa işaret ederek yapıldığında, kendisine bu tanımın yapıldığı kişi ‘iki’nin bir sayı mı, yoksa bu fındık grubuna verilen bir ad mı olduğundan emin olamayacaktır (§28). Tanımın her zaman için amaçlanan şekilde anlaşılmasının bir garantisi yoktur. Yani işaret etme ve sözcüğü söyleme edimi (örnekle tanımlama), adlandırılan bir şey hakkında konuşmanın içinde bulunulan bağlamına göre farklılaşmaktadır. “Yani: Bir örnekle tanım her durumda farklı yorumlanabilir” (§28). Burada Wittgenstein’in amacı, “örnekle tanımlamanın dille dünyayı birbirine bağladığı düşüncesinin terk edilmesine ilişkin bir demistifikasyon sağlamaktır.”⁸ “Bu sayı’ya ‘iki’ denir” şeklinde bir belirleme yapılsa bile, bu örnekle tanımın anlaşılabilmesinden önce ‘sayı’ sözcüğünün açıklanması gerekmektedir ki (§29), bu sözcükleri de ele almanın da tek bir yolu yoktur.

Örnekle tanımda başkasının istenilen şeyi anlayıp anlamaması, tanımın verildiği koşullara ve kişiye bağlı olmaktadır. Kişinin bu sözcüğü nasıl anladığı da, ancak onun bu sözcüğü tanımladığı kullanımında görülebilmektedir (§29). “Tanımlama edimi daha geniş bir dilsel performansın yapısında yerleşmiş bir şekilde işlev görebilmektedir.”⁹ Bu noktada bir sözcüğün dilde hangi rolü oynayacağı açık olmadıkça, örnekle tanım bir açıklama işlevi görememektedir. Yani ancak ve ancak birisinin bir renk sözcüğünü açıklamak istediği bilindiği zaman, “Şuna ‘mavi’ denir” örnekle tanımı sözcüğün anlaşılmasına yardım edecektir. Wittgenstein bu durumu şöyle özetler: “Ancak onunla nasıl bir şey yapacağını önceden bilen birisi anlamlı olarak bir adı sorabilir” (§31). Dolayısıyla “örnekle tanımlama

⁵ A.g.e., s. 168.

⁶ J.F.M.Hunter, *Understanding Wittgenstein (Studies of Philosophical Investigations)*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1985, s. 10.

⁷ Marie McGinn, *Wittgenstein and the Philosophical Investigations*, Routledge, London, 1997, s. 62.

⁸ Baker and Hacker, a.g.e. s. 207.

⁹ Marie McGinn, a.g.e. s. 63.

önceden sözcüğün mantıksal tipini bilmeyi varsaymaktadır. Ve bu örnekleme yoluyla açıklanabilir bir şey değildir.”¹⁰

Örneğin ‘mavi’ bir kitaba işaret edip ‘bu mavidir’ dedikten sonra, ‘yeşil’ bir kitaba işaret edip ‘bu kitaptır’ ya da ‘bu karedir’ demenin bir yanlışlığa yol açacağı belirli bir işaret etme bağlamı söz konusudur. Çünkü şeklin ya da rengin ‘kastedildiği’ bütün durumlarda ortak olan bir özellik yoktur ve bütün bu durumlarda ortak bir karakteristik süreç ortaya çıkmaz. Ortak tek bir karakteristik özelliğin olmaması da, işaret etmenin zorunlu bir şekilde nesneye ya da ‘kastedilen’ şeye bağlanması düşüncesine yapılan karşı çıkışı desteklemektedir. Böyle bir bağlantıyı kurabilmek için içsel (özel) bir niyete gönderme yaparak açıklamada bulunan bir yaklaşımın zayıf tarafı, varsayılan bağlantının dilin sosyal bağlamındaki kullanımında her zaman için olumsal olmasıdır. O halde, anlam işaret etme durumunda değil, “işaret etmeden önce ve sonra ne olduğuna bağlı” (§35) olarak ortaya çıkar. “İşaret etmeye eşlik eden özel deneyimler anlama ilişkin bir ölçüt sağlamamaktadır.”¹¹ Tanımı duymaya ve vermeye eşlik eden gizli bir süreç yoktur. Dolayısıyla ancak sosyal bağlam örnekle tanımlamanın anlaşılabilmesinin koşulu olmaktadır.

Dilin Edimsel İşleyişi

Soruşturmalar’da uzamsal ve zamansal bir etkinlik olarak ele alınan dil, artık gerçekliğin bir tasarımı olarak olguları resmeden tümcelerin toplamı¹² olarak görülmez. Kendisine hiçbir şey karşılık gelmiyorsa sözcüklerin bir anlamı olmadığı görüşü¹³ eleştirilmekte, adın taşıyıcısı ve anlamı arasındaki fark ortaya konularak (§40), taşıyıcının anlam için her zaman gerekli olmadığı gösterilmektedir. “Her işaret kendi kendisine ölü gibi görünür. Ona yaşam veren nedir? —O kullanımda canlıdır. Yaşam mı onun içinde soluk alır?— Yoksa kullanım mı onun yaşamıdır?” (§432) Söz konusu olan, gündelik dilin edimsel işleyişinin araştırılmasıdır (§108) ve artık dilin kullanımı odağa alınmıştır. Bu noktada, *Soruşturmalar*’da verilen para örneği (§120), Wittgenstein’in kullandığı dilin somut, uzamsal ve zamansal boyutuna dikkat çekmek istediğini daha net gösterecektir. Bu örnekte sözcük ve anlam arasındaki ilişkiyi, para ve onunla satın alınabilen inek arasındaki ilişkiyle karşılaştırmak yerine, para ve paranın kullanımıyla karşılaştırmak gerektiği dile getirilir. Böylece tam da anlamın sözcüğün karşılık geldiği

¹⁰ Jaako Hintikka, “*Language-games*”, Ludwig Wittgenstein: Critical Assessments, Volume 2 (From Philosophical Investigations to On Certainty: Wittgenstein’s Later Philosophy), Edited by Stuart Shanker, Routledge, London, 1986 s. 95.

¹¹ Baker and Hacker, a.g.e. s. 215.

¹² Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Çev. Oruç Aruoba, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, 4.001 ve 4.01.

¹³ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus*, 3.203.

nesne olduğu “*Tractatus*’taki soyut ve tekbiçimli resimsel anlam kuramı, Augustinuscu dil resmi üzerinden eleştirilmekte”¹⁴ ve dili kullanma pratiği ortaya konulmaktadır.

Paranın kullanımı paradan ayrılabilir bir nesne değilse ve bir şeyler satın alabilmeye dönük paranın spesifik kullanımı ancak daha geniş ve karmaşık bir sistemin (ekonomik ve sosyal) parçası olarak anlam kazanabiliyorsa, sözcüğün kullanımı (anlamı) da sözcükten ayrılabilir bir nesne değildir ve şeyleri adlandırmaya dönük sözcüklerin spesifik kullanımı da ancak daha geniş gündelik ve toplumsal pratiğimizde anlam kazanmaktadır.¹⁵

Bu yaklaşım tarzı, örnekle tanımlama sorunundaki ad ile uygulaması arasındaki ilişkinin bağlamsal karakterini de açıkça ortaya koymaktadır. Söz konusu metafordan faydalanmayı sürdüreceğ olursak, aslında, kendisiyle bir şeyler satın alabilmenin ilkece olanaklı olmadığı sahte paranın bile, ekonomik dolaşıma girdiği sürece iş görebiliyor olması, paranın satın alabileceği şeyler yerine ekonomik pratikte ‘kullanım’ını öne çıkarmaktadır. Özel dil sorunuyla ilişkisinde duyum sözcüklerinin konumu da sahte paranın kullanımına benzetilebilir. Burada bağlamsal karakterde bile olsa duyum sözcüklerinin anlamını özel örnekle tanımlama yoluyla zihinsel ya da başka herhangi bir türden özel bir örneğe (nesneye) bağlamaya çalışmak, yine dilin kullanımını göz önünde bulundurmayan genelleyici ve indirgeyici bir yaklaşım olmanın ötesine geçmeyecektir. Böyle bir özel örnekle tanımlamanın olanaklı olmadığını düşünen Wittgenstein’a göre durumun şöyle yorumlanabileceği düşünülebilir. Nasıl ki sahte para dolaşıma girebiliyor (ilkece kendisiyle bir şeyler satın alabilmek olanaklı olmasa da) ve kullanılabiliyorsa, duyum sözcükleri de kendilerine karşılık gelebilecek bir nesne olmaksızın kullanımı yoluyla anlam kazanabilmektedir. Daha sonra ele alınacağı üzere, zaten özel dilin olanaksızlığı bağlamında ancak bu yolla anlam kazanabildikleri de ortaya konulacaktır. O halde, yapılması gereken sözde anlamı oluşturan bir nesne aramak değil, yine gündelik ve toplumsal pratikte temellenen bir dil oyunu olarak duyum dilinin işleyişinde somutlaşan duyum sözcüklerinin kullanımına bakmaktır.

Sözcüklerin bağlamsal olarak, yani gündelik kullanımları yoluyla yaşamlarımızda belirli amaçlara hizmet eden araçlar olarak kullanıldığını düşünecek olursak, sözcüklerin ideal anlamlara sahip oldukları düşüncesinden de kurtulabiliriz. Bu nedenle, Wittgenstein’ın anlamla kullanımı ilişkilendirmesi bir özdeşleştirme olarak düşünülmesi de,

¹⁴ Oswald Hanflig, *Wittgenstein’s Later Philosophy*, MacMillan Press, London, 1989, s. 31.

¹⁵ K.T. Fann, *Wittgenstein’s Conception of Philosophy*, University of California Press, Los Angeles, 1969, s. 68.

sözcüğün anlamının onun kullanılma biçimde görülmesi gerektiği açıktır.¹⁶ Kullanım olarak ifade edilen yaklaşım biçimi, sınırları kesin olarak çizilmiş bir anlam kavramı düşüncesinin egemenliğinden kurtulmamıza yardımcı olabilmektedir.¹⁷ Wittgenstein’in “Düşünme ama bak!” (§66) ilkesinin altında yatan kaygının da, bu yaklaşım biçimiyle (sözcüklerin belirli somut durumlarda çeşitli kullanımlarını görebilmeyle) ilgili olduğunu söyleyebiliriz.

Dil kullanımı bir etkinliğin parçası olarak görüldüğünden bu etkinliğin doğasına uygun olarak kural izleme pratiği de sabitlenmemiş ve esnek bir şekilde gerçekleşmektedir. “Olanaklı bütün uygulamalar için” (§80) önceden belirlenmiş, sabitlenmiş ya da kesin kurallar yoktur. “Bir sözcüğün uygulanmasının her yerde kurallarla sınırlandırılmış olmadığını söyledim” (§84). Bu bağlamda kural ve uygulaması arasındaki ilişkinin sözcük ve kullanımı arasındaki ilişkiyle paralel olarak işlemekte olduğu söylenebilir. Ayrıca, sözcüklerin kullanımına ilişkin dil oyununun varsaydığı uzlaşma, dilin işleyişinin bir parçası olduğundan kurallar da bu temelde değerlendirilmek durumundadır.

Özel Dil Nedir?

Dilin edimsel kullanımına odaklanan bu hazırlık aşamasından sonra, göndergesel dil anlayışının imlediği özel dil varsayımının *Soruşturmalar*’da nasıl ortaya koyulduğu ayrıntılı bir şekilde incelenebilir:

Bir kişinin kendi özel kullanımı için, iç deneyimlerini —duygularını, ruh durumlarını— yazabildiği ya da bunları sesli ifade edebildiği bir dil de düşünebilir miyiz? ... Bu dilin tek tek sözcüklerinin, sadece konuşan kişi için bilinebilir olan şey; onun mevcut (dolaysız) özel duyularına işaret etmeleri gerekir. Öyleyse başka birisi bu dili anlayamaz (§243).

Burada özel dil, kişinin kendi kullanımı için oluşturduğu ve başvurduğu içsel bir dil olarak düşünülmektedir. Yalnız bu varsayımdaki önemli nokta “bu dilin olumsal olarak değil, zorunlu bir biçimde özel dil olarak görülüyor olmasıdır.”¹⁸ Bu anlamda “özel dil sadece konuşan kişi dışında kimse tarafından anlaşılmayan değil, anlaşılabilmesi mantıksal olarak da olanaklı olmayan bir dildir.”¹⁹ Wittgenstein şöyle tanımlar: “Ve başka

¹⁶ Andrew Lugg, *Wittgenstein’s Investigations 1-113 (A Guide and Interpretation)*, Routledge, London, 2000, s. 83.

¹⁷ Bede Rundle, “*Meaning and Understanding*”, *Wittgenstein: A Critical Reader*, Edited by Hans-Johann Glock, Blackwell, Massachusetts, 2001, s. 95.

¹⁸ P.M.S. Hacker, *An Analytical Commentary on The Philosophical Investigations*, Volume 3: *Wittgenstein: Meaning and Mind*, Basil Blackwell, Oxford, 1990, s. 3.

¹⁹ Norman Malcolm, “*Wittgenstein’s Philosophical Investigations*”, *The Philosophical Review*, Vol. 63, No. 4, Published by Cornell University, 1954, s. 530.

kimsenin anlamadığı ama benim ‘anladığının görüldüğü’ seslere ‘özel dil’ adı verilebilir” (§269).

Böylece bu dil sadece konuşan kişi için ulaşılabilir olan bir kişisel dil olarak belirlenmektedir. Bu şekilde tanımlanan özel bir dilin olanaklılığı tartışmasının, Wittgenstein’in genel olarak dil anlayışının aslında özgün bir soruna, yani duyum diline uygulanması olduğu düşünülebilir. Bu yolla “dil doğasına ilişkin felsefi ve kuramsal yanlış anlamalar açık hale getirilecektir.”²⁰ Yani duyum sözcüklerine ilişkin soruşturma, temel olarak sözcüklerin nasıl anlam kazandıkları sorunu aracılığıyla özel dil düşüncesinin eleştirisine bağlanmaktadır. Dolayısıyla eleştiriye tabi tutulacak temel iddia, konuşan kişi dışında başkası için ilkece anlaşılabilir kılınamayan ve paylaşılabilen bir özel dil düşüncesidir.

Özel dil bu şekilde ortaya konulduğunda, sorunun işlenmesi sözcükler ve duyum ilişkisi bağlamında ele alınır. “Sözcükler duyumlara nasıl işaret ederler? ... Bir insan duyumların adlarının —sözgelimi ‘ağrı’ sözcüğünün— anlamlarını nasıl öğrenir?” (§244) Yani duyum sözcüklerinin adlandırdıkları duyumlarla nasıl bağlandığı (duyumlara nasıl işaret ettiği) sorusu ortaya atılmaktadır. Dolayısıyla “açık hale getirilecek temel soru, duyuma karşılık gelen bir sözcüğün dili konuşma pratiğinde ne anlama geldiğidir.”²¹ Bu süreç, dili kullanma pratiğinden başka bir şey değildir.

‘Bir duyumu bir sözcükle belirtmek, adlandırmak’ ne anlama gelir? Burada araştırılması gereken bir şey yok mu?

Fiziksel nesnelere oynanan bir dil oyunundan yola çıktığınızı düşünün — sonra da, artık duyumların da adlandırılacağı söyleniyor. Sanki önce sahip olunan şeylerin aktarılmasından, sonra da sahip olma sevincinin ya da gururunun aktarılmasından söz etmek gibi olmaz mıydı?²²

Duyumlara ilişkin sözcüklerin doğal duyum ifadeleriyle (davranışlarıyla) bağlandığı da varsayılabilir, ancak bu durumda kişinin iç deneyimlerini betimleyen ve sadece o kişinin anlayabildiği söylenen dil, özel bir dil de olmayacaktır. Yani özel dile ilişkin sorun böyle bir varsayımla bu kadar kolay çözümlenebilecek bir durum oluşturmaz. “Ancak ya ben, duyumun herhangi bir doğal ifadesine değil de sadece o duyuma sahip olduysam?” (§256) Ve bir diğer soru: “Eğer insanlar ağrının dış belirtilerini göstermeselerdi (inlemeseler, yüzlerini buruşturmasalar vb.) ne olurdu?” (§257). Sorun, duyumla beraber kendini gösteren duyum davranışı ile duyum

²⁰ Hacker, a.g.e., s. 19.

²¹ Hacker, a.g.e., s. 38.

²² Ludwig Wittgenstein, Zettel, Çev. Doğan Şahiner, Nisan Yayınları, İstanbul, 2004, §434.

davranışının eşlik etmediği duyum arasındaki ayrımın, duyum sözcüklerinin kullanılması yoluyla, yani dil yoluyla ortaya konulamayacağı iddiası karşısında derinleşmektedir. “Zira ağrı ve onun ifadesi arasında bağlantı kuruncaya dek dili kullanmayı denemeyi nasıl sürdürebilirim?” (§245). Burada kendisini gösteren sorun duyumlara gönderme yapan sözcüklerin kullanımının (gramerinin), fiziksel nesnelere gönderme yapan sözcüklerin kullanımından farklı olmasında yatar. Bir duyumu adlandırmakla, örneğin bir sandalyeyi adlandırmak arasında gramatik bir farklılık söz konusudur. Bu gramatik farklılık dilin yüzey ve derin yapısındaki farklılıklar olarak açıklanacaktır.

Epistemik Gizlilik ve Gramer

Özel dilin olanaklı olmadığına ilişkin sorunsallaştırma çerçevesinde Wittgenstein, kişinin duyularının “hangi anlamda özel” (§246) olduğunu sorar ve epistemik gizlilik sorununu gündeme getirir. Epistemik gizlilik *Soruşturmalar*’da şöyle formüle edilir: “Gerçekten ağrı duyup duymadığımı gerçekten ben bilebilirim; bir başkası sadece onu tahmin edebilir” (§246). Ancak Wittgenstein’a göre, benim ağrı duyduğumu bildiğimin söylenmesi, benim ağrı duymam dışında bir anlama da gelmemektedir. Çünkü ağrı duyduğumu bildiğimin söylenmesi durumunda, klasik epistemolojinin bilgi yaklaşımlarının da karşılanabiliyor olması gerekir. Örneğin ağrı duyduğum halde bunu bilmiyor olmamın, öğrenmeye ya da doğrulamaya çalışmamın da anlamlı olması söz konusu olmalıdır. Yalnız ağrı duymama ilişkin bu ifade biçimleri, benim ağrı duyduğumu bildiğimin kesinliğinden söz edilmesi gibi anlamsızdır. Bir kesinlikten söz edilmesi, ancak kesinliğin olmamasının ya da kuşku duymanın da anlamlı olması durumunda anlamlıdır.²³ Bu durumda ‘ağrı duyduğumu biliyorum’ ifadesi, “bir şaka olmanın dışında söylenemez” (§246) ve anlamsızdır. Daha doğrusu bu ifade, Wittgenstein felsefesi doğrultusunda kişinin kendi durumuna ilişkin şüphenin anlamsızlığına dikkat çekmeye dönük gramatik bir ifade olarak görülmelidir.

“Başkalarına ilişkin olarak, onların benim ağrı duyup duymadığımdan şüphe ettiklerini söylemek anlamlıdır, ama kendi hakkımda bunu söylemem değil” (§246). Ancak “P’den kuşku duyuyorum” ya da “P’ye inanıyorum” biçimindeki tümcelerin anlamlı olduğu durumlarda, “P’yi biliyorum” biçimindeki bir tümcenin anlamlılığının söz konusu olabildiğini kabul edecek olursak, 246’daki argüman Temkin’in çözümlemesiyle şöyle açık hale getirilebilir:

(1) Ağrı duyup duymadığımdan kuşku duymam anlamlı değildir.

²³ Hacker, a.g.e., s. 65-66.

(2) Ancak ağrı duyup duymadığımdan kuşku duyduğumun söylenmesi anlamlı olduğunda ağrı duyduğumu bildiğimin söylenmesi anlamlı olabilir.

(3) O halde, ağrı duyduğumu bildiğimin söylenmesi anlamlı değildir.²⁴

Argüman, “ağrı duyduğumu biliyorum” tümcesinin bir kesinlik ifadesi olarak kullanımının anlamsız olduğunu göstermeyi hedeflemektedir. Yani, böyle ifadelerin dilde epistemik bir iddia oluşturacak bir kullanımı olmadığı, bir bakıma özel dilin gerektirdiği bu türden ifadelerin anlamlı olmadığı söylenebilir. Bu türden ifadeler zaten kuşku duymanın anlamsızlığını içermektedir. Bu yüzden ‘ağrı duyduğumdan kuşku duyuyorum’ şeklindeki ifadelerin gündelik dilde yeri yoktur. “Kuşku kesinlik temelinde reddedilmemiş, gramer tarafından dışarıda bırakılmıştır.”²⁵ Bu noktada “birinci şahıs şimdiki zaman duyum ifadeleri empirik bir olguya ilişkin değil, dilin gramerine ilişkin ifadeler olarak görülmek durumundadır”²⁶ ve anlamlılıkları gramatik düzeyde kendini göstermektedir.

Epistemik gizlilik ve duyum ifadelerine ilişkin iddiaların anlamlılıklarının ele alınması, Wittgenstein’in gramatik soruşturma yaklaşımını öne çıkarmakta; dilde sözcüklerin nasıl kullanıldığını ve nasıl işlev gördüğünü göstermektedir. Sözcüklerin anlamlı kullanımını dilin grameriyle ilişkilendiren Böylece sözcüklerin kullanımına ve dilsel pratiğe dikkat çeken Wittgenstein’a göre gramatik ifadeler, dilde sözcüklerin kullanımını düzenlemektedir ve empirik önermelerden farklıdır. Yani “dil grameri, dilsel pratikte ya da dilin kullanımında kendisini göstermektedir.”²⁷ Özel duyumlara ilişkin bu ifadeler dilimizin gramerine aittir ve bir epistemik iddia taşıdıkları ya da kendilerine dünyada karşılık gelecek bir olgu olması gerektiği şeklinde anlaşılmalıdırlar.

Bu çerçevede ‘yüzey gramer’ ile ‘derin gramer’ ayrımı, sorunun çözümlenmesinde belirleyici olmaktadır. Yüzey gramer “bir sözcüğün kullanımı konusunda kendisi doğrudan bizi etkileyen şey, onun bu tümcenin kurgusundaki kullanılma tarzı, —denebilir ki— onun kullanımının işitilebilen kısmıdır” (§664). Derin gramer ise sözcüklerin seslendirilmesinden (tümcelerin biçimsel benzerliğinden) farklı olarak, uygulamadaki farklılıkta kendisini göstermektedir. Yani, derin gramer dilin

²⁴ Jack Temkin, “Wittgenstein on Epistemic Privacy”, The Philosophical Quarterly, Vol. 31, No. 123, Published by The Philosophical Quarterly, 1981, s. 101.

²⁵ Hacker, a.g.e., s. 58.

²⁶ Jack Temkin, a.g.e., 108.

²⁷ Debra Aidun, “Wittgenstein on Grammatical Propositions”, Ludwig Wittgenstein: Critical Assessments, Vol. 2, Edited by Stuart Shanker, Routledge, London, 1986 s. 148.

kullanım tekniğiyle ilişkili olarak dilin farklı işlevlerini (§21) ortaya koymakta ve sözcüklerin farklı kullanımları yoluyla neyi ‘kastettiğimize’ (§666, §680) ilişkin bir vurguyu öne çıkarmaktadır. “ ... Ön planda bir resim vardır ancak anlam arka planda yatar; yani bu resmin uygulanmasını incelemek kolay değildir” (§422). Bu anlamda derin gramer sözcüklerin uygulamasıdır.²⁸ Örneğin ‘Güzel bir şapka var’ ve ‘Berbat bir diş ağrım var’ tümcelerinin yüzey gramerleri benzer olsa da, kullanımları farklıdır. Derin gramerlerindeki farklılık, ‘Bu benim şapka mı?’ ve ‘Bu benim diş ağrım mı?’ tümceleri karşılaştırıldığında daha açık görülebilir. Ya da ‘Her gülün dikenidir’ ve ‘Her çubuğun uzunluğu vardır’ tümcelerinde, yüzeyde her iki tümce de empirik bir genelleme gibi görünse de, ikinci tümce deneysel değil mantıksaldır; yani, Wittgenstein’in ifadesiyle gramatiktir. Gramatik ifadeler bilgi vermemekte, sözcüğün kullanımını yöneten kuralı ortaya koymaktadır; aynı ağırlıkta sözcüğün kullanımını yöneten gramatik kuralı ortaya koyma durumunda olduğu gibi. “Dilsel pratikte oluşan ve bu pratiği düzenleyen bir kurallar ağı olarak ‘gramer’ anlayışı”²⁹, bir bakıma özel dil argümanının işaret etmeyi hedeflediği bir yaklaşımdır.

Araştırmamız, o halde, gramatik bir araştırmadır. Böyle bir araştırma, yanlış anlamaları kaldırarak sorunuza ışık tutar. Sözcüklerin kullanımı ile ilgili yanlış anlamalara, başka şeyler içinden, dilin farklı bölgelerindeki ifade biçimleri arasındaki birtakım benzerlikler neden olmuştur. —Onların bazıları, bir ifade biçimini diğeri yerine geçirmekle kaldırılabilir; bu bizim ifade biçimlerimizin bir ‘çözümlemesi’ olarak adlandırılabilir, çünkü bu süreç bazen bir şeyi ayırma sürecine benzer (§90).

Metafizik bir ifadenin biçimi empirik bir önermeye benzediğinden, aslında gramatik kural olan bir şey felsefi karışıklıklara yol açmaktadır. Söz konusu olan, sözde bir felsefe sorunudur.

Metafizik bildirimimizin bir başka biçimi de şudur: ‘Birinin duyuru verileri onun kendisine özgüdür.’ Ve bu ifade tarzı daha da yanılıcıdır, çünkü deneysel bir önermeye daha da fazla benzer; bunu söyleyen filozof, bir tür bilimsel gerçeği ifade ettiğini düşünebilir pekala.³⁰

Bu bağlamda Wittgenstein’in metafiziğe olan eleştirisinin metafiziğin önemsiz konularla ilgilenmesi temelinde değil, metafiziğin kendisini empirik

²⁸ K.T. Fann, a.g.e., s. 89.

²⁹ Jack Temkin, a.g.e., s. 109.

³⁰ Ludwig Wittgenstein, Mavi Kitap, Kahverengi Kitap, Çev. Doğan Şahiner, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s. 63.

bir biçimde sunması temelinde olduğu söylenebilir. “Metafizikte özsel olan: olgusal araştırmalarla kavramsal araştırmalar arasındaki ayrımı silmesi.”³¹ Başka bir deyişle, Wittgenstein ‘duyumlar özeldir’ ifadesinin geleneksel felsefe tarafından anlamlandırılma biçimine karşı çıkmaktadır; yani, eleştirisini bunun yanlış olması ya da olumsuzunun doğru olması temelinde değil, bu ifadenin anlamsız olması (epistemik iddiası olmaması) temelinde yöneltmektedir.³² Özel bir dil varsayımının temel tezi olan kişinin kendi özel deneyimlerini ifade ettiği bir dil ve bu dilin sözcüklerinin sadece konuşan kişi için bilinebilir olan şeye işaret etmeleri gerektiği düşüncesi, gramatik önermelerin sözcüklerin kullanımına ilişkin kuralları gösterdiği düşüncesi karşısında geçersizleşmektedir.

Özel Örneklerle Tanımlama

Kişiyeye özel bir dil iddiası, birçok sahne dekorunun ve duyum sözcüklerinin gramerinin önden varsayıldığının (§257) unutulduğunu veya gözden kaçırıldığını göstermektedir. Burada tam da, “fiziksel nesnelere adlarına ilişkin grameri iç deneyimlerimizi imlemeye dönük ifadelerle genişletme eğilimi tarafından baştan çıkarılma söz konusudur.”³³ Bundan dolayı, söz konusu duyum sözcüklerinin duyumları adlandırmasının ‘sözcük türleri arasında herhangi bir fark gözetmeksizin’ (§1) Augustinusçu dili öğrenme yaklaşımı doğrultusunda, yani örnekle tanımlama modelinde açıklanmaya çalışılması da özel dil düşüncesinin içsel tutarsızlığını göstermektedir. “‘Özel’, ‘içsel’ ya da ‘gizli’ ifadeleri de aslında; psikolojik dil oyunumuzla fiziksel betimlemeye ilişkin dil oyunumuz arasındaki sınıra işaret eden ve bu ayırıcı grameri kavramamız için yapılan girişimler olarak görülebilir.”³⁴

Ben belirli bir duyumun ortaya çıkışı hakkında bir günlük tutmak istiyorum. Bu amaçla ona ‘S’ işaretini veriyorum ve o duyuma sahip olduğum her gün için takvime bu işareti yazıyorum. Ben her şeyden önce bu işaretin bir tanımının formüle edilmeyeceğini söyleyeceğim. —Ama yine de belli bir tür (örnekle) tanım verebilirim.— Nasıl? Duyuma işaret edebilir miyim? Sıradan anlamda değil. Ancak bu işareti söyler ya da yazarım ve aynı zamanda dikkatimi duyum üzerinde yoğunlaştırırım ve böylece, sanki ona içerden işaret ederim. Ama bu tören ne içindir? (§258)

³¹ Ludwig Wittgenstein, Zettel, §458.

³² Hacker, a.g.e., s. 55-56.

³³ Hacker, a.g.e., s. 48.

³⁴ Marie McGinn, a.g.e., s.124.

Bu örnekte kişinin kendisine özel bir duyum ifadesinin, yani ‘S’nin doğru kullanımı için bir kural olarak işlev görebilecek bir tür örnekle tanımlamasını yapamayacağı gösterilmektedir. Çünkü duyumla ilgili felsefi probleme ilişkin açıklığa kavuşmak için şu anda sahip olduğum baş ağrısını inceleme girişimi temel bir yanlış anlamayı gösterir (§314). Yanlış anlaşılmanın ortadan kaldırılması için yapılması gereken, duyum sözcüklerinin sosyal bağlamda nasıl kullanıldıklarını ve duyum sözcüklerinin ayırıcı gramerini göstermektir. Duyuma ‘içerden işaret etmek’ bu grameri sağlamamakta ve sözcüğün uygulanmasının tekniğini belirlememektedir; çünkü zaten “adlandırma edimi bir grameri ya da dil oyununda sözcüğün kullanımının bir tekniğini varsaymaktadır.”³⁵ Hacker’a göre de “adlandırma dilde ifadenin gramatik kategorisini belirleyen bir sahne dekoru varsaymaktadır.”³⁶ Yani, ‘içe bakma’, içgözlem ya da belli bir duyum ortaya çıktığında dikkatimi duyum üzerinde yoğunlaştırmam, duyumun ne olduğunun anlaşılmasında bir şey söylememektedir. Wittgenstein içgözlem yoluyla ‘S’ işaretinin bir tanımının formüle edilemeyeceğini söylemekle, ‘S’ duyumuna ilişkin böyle bir örnekle tanımlamanın doğruluğunun bir ölçütünün de olmadığını ortaya koymaktadır.

Söz konusu doğruluk, varsayılan özel dile ait olduğu iddia edilen duyum sözcüğünün (‘S’ işaretinin) anlamlı bir kullanımının olanağına göndermede bulunmaktadır. Ancak duyum ve ‘S’ işareti arasındaki bağlantıyı ‘kendi üzerime almam’ ile ‘gelecekte bu bağlantıyı doğru olarak hatırlamam’ arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Bu yolla sözcüğün kullanımını belirleyecek bir kuraldan söz etmek olanaklı görünmemektedir. Wittgenstein bunu şöyle ifade eder:

Ancak ‘onu kendi üzerime zorla alırım’, yalnızca şu demektir: Bu süreç gelecekte bu bağlantıyı *doğru* hatırlamama neden olur. Ama şimdiki durumda hiçbir doğruluk ölçütüne sahip değilim... Bana doğru gibi görünecek olan doğrudur. Ve bu yalnızca, bizim burada ‘doğru’ üzerine konuşmamamız demektir (§258).

‘Şimdiki durumda’ ifadesi belirli bir duyumun ortaya çıktığı durumda, bu duyuma bir ad verip (‘S’), duyum davranışından bağımsız olarak duyuma atfedilen sözcüğü duyumun hissedilmesi süreci eşliğinde kullanmak anlamına gelmektedir. Fakat bu gerçekten sözcüğü kullanmak anlamına mı gelir?

Wittgenstein’a göre belirli bir duyum ortaya çıktığında günlüğüne ‘S’ işaretini koyan kişinin daha sonra aynı duyumu yine ‘S’ olarak tanımladığını ifade etmesi, kendisine ‘S’ olarak görüneni ‘S’ olarak ifade etmesinden başka

³⁵ Marie McGinn, a.g.e., s.128.

³⁶ Hacker, a.g.e., s. 98.

bir şey değildir diyebiliriz. “Şimdi bunun yine bir ‘S’ duyumu olduğuna inanıyorum. —Belki de siz, ona inandığınıza inanıyorsunuz” (§260). Günlük örneğinde özel dil kullandığını iddia eden kişi, duyumuyla kendisinin belirlediği işaret arasında özel bir bağ kurduğunu iddia etmektedir. Ancak dikkatin duyum üzerinde yoğunlaştırılıp duyuma ‘içerden işaret edilmesi’, normal örnekle tanımlama prosedüründen farklı bir durum oluşturmaktadır. Çünkü özel örnekle tanımlama denilen ve Wittgenstein’in neye hizmet ettiğini sorguladığı bu ‘tören’ (işaret ve duyum arasındaki sözde bağlantıyı kendi üzerine alma iddiası) yoluyla özel duyuma işaret edilememektedir. “Bir şeye imgelemede işaret etmek nasıl ki bir şeye işaret etmek değilse, bir sözcüğün örnekle tanımlanmasının imgelemesi de onun örnekle tanımlaması değildir.”³⁷ Zihinsel bir örnek varsayımı boştur.

Wittgenstein bir başka yerde de özel olarak duyuma işaret etme düşüncesinin, hiçbir bilgi vermeyen bir şey söylemeye ne kadar eğilimli olduğumuzu gösterdiğini (§298) dile getirir. Bu noktada, McGinn duyum ifadelerinin anlaşılmasının, uygulamalarına ilişkin sosyal bir ölçüte bağlı olduğunu söyler ve Wittgenstein’in özel dil argümanının bir yanı sıra da psikolojik kavramların gramerine (kullanımına) dikkat çekmek ve içgözlemin tanımlama için yeterli olmadığını göstermek olduğunu belirtir. Yani, belirli bir gramere ya da kullanıma sahip olmayan bir işaret, bir duyum sözcüğü olarak dilde yer edinemeyecektir. Bu sonuç da ona göre, Wittgenstein’in gündelik dil oyunlarımızın gramerini soruşturması yaklaşımının bir parçasıdır.³⁸

Dolayısıyla özel örnekle tanımlama iddiasının özel duyumlara işaret etme düşüncesi, Wittgenstein tarafından dilin kullanımı söz konusu edilerek reddedilmektedir. Ancak dilsel pratik ve sosyal bağlam, sözcüklerin iş gördüğü dil oyunları içinde doğru kullanım için bir ölçüt sağlayabilmektedir. Yani, kişinin özel duyumuna bir işaret vermesi dilde bir anlam oluşturmak için yeterli olamaz.

‘Duyum’ yalnızca benim için anlaşılabilir olan dilin değil ortak dilimizin bir sözcüğüdür. Öyleyse bu sözcüğün kullanımı herkesin anladığı bir doğrulamaya gereksinim duyar. ... İnsan felsefe yaparken, yalnızca ifade edilmeyen bir ses çıkarmak istediği bir noktaya ulaşır.—Fakat böyle bir ses yalnızca, belirli bir dil oyununda ortaya çıkması suretiyle, şimdi betimlenmesi gereken bir ifadedir (§261).

Metafizik hakikat arayışı eğiliminden kaynaklanan ve bunun sonucunda ifade edilmeyen bir ses çıkarma isteğinin sonucu olan bu özel

³⁷ Marie McGinn, a.g.e., s.136.

³⁸ Marie McGinn, a.g.e., s. 129-134.

işaret, ‘S’, olsa olsa gündelik duyum dilinin nasıl kullanıldığına ilişkin örtük bir gramatik kuralın yanlış ifade edilmiş biçiminden ya da yanlış yönlendirici bir açıklamasının parçası olmaktan başka bir şey değildir.

Özel Dilin Olanaksızlığı ve Sosyal Bağlam

Argümanın kuruluşunda özel dil konuşucusunun konumu, temelde özel örnekle tanımlamanın olanaksızlığı üzerinden reddedilmektedir; çünkü bu anlayış bir şeye ad verme düşüncesinin belirsizliği ve örnekle tanımlamanın doğasının yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır.³⁹ Wittgenstein’a göre, bir şeye ad vermede (bu fiziksel nesnelerin adlarına ilişkin gramerle sınırlı kalındığı durumda bile) örnekle tanımlamanın iş görebilmesi için, adlandırmanın önceden belirlenmiş bir nesnenin adlandırılmasıyla ilişkili olduğu fark edilmelidir. Bir duyumun tanımlanmasında ise durum, belirli bir bağlam içinde bile işaret etmenin yeterli olmayacağı derecede karışıktır. Çünkü işaret etme edimiyle, örnek duyumun kullanımına ilişkin kurallar açık olmadığı sürece, söz konusu sözcüğün tanımlanması olanaklı olmamaktadır. Yani, özel dil konuşucusu, “tanımlamayı basit bir adlandırma sorunu olarak değerlendirerek”⁴⁰ kendisini haklılandıramaz. Zira bir dili kullanmanın olanaklılığı, dildeki sözcüklerin grameri ortak dilin kullanımında hazır olarak bulunduğu için söz konusu olabilmektedir.

Wittgenstein bu düşüncüyü sarsmak için, kişinin kendisine bir sözcüğün özel bir tanımını vermesini, sağ elin sol ele para vermesine benzetir (§268). Sol el sağ elden parayı aldığı anda gerçekte bir şey almamış olduğu gibi, kişinin kendisine bir sözcük söylemesi ve dikkatini kastettiği duyumuna yöneltmesi durumunda da, dilin kullanımına ilişkin bir uygulama söz konusu edilemez. Temel sorun, zihinde ortaya çıktığı iddia edilen bir örneğin korunabilmesine ya da yinelenebilmesine ilişkin koşulların sosyal bir kullanımı zorunlu kılmasıdır. Bu da, günlük örneğinde ‘S’ işaretinin anlamlandırılması için böyle bir zemin (bağlam) gözetilmediğinden ‘S’nin dilde yerinin olamayacağını göstermektedir. Bu bağlamda, özel dil konuşucusunun ilkece başarısızlığa mahkum olması özel örnekle tanımlamanın olanaksızlığına dayandırılmış olmaktadır.⁴¹ Sonuç olarak, §258’teki argüman bağlamında özel bir dil iddiasının kendisini, dilin sosyal kullanımından bağımsız olarak ortaya koyamadığının gösterilmesi amaçlandığı söylenebilir. Dolayısıyla sözde özel dilin ‘ortak dil’den bağımsız bir şekilde anlaşılabilir bir şey olduğunun zaten hiç düşünülmediği açığa

³⁹ Paul Johnston, Wittgenstein: Rethinking The Inner, Routledge, London, 1993, s. 19-20.

⁴⁰ Paul Johnston, a.g.e., 19.

⁴¹ Severin Schroeder, “Private Language and Private Experience”, Wittgenstein: A Critical Reader, Edited by Hans-Johann Glock, Blackwell, Massachusetts, 2001, s. 185.

çıkarılmaktadır ki, kendi başına anlamlı bir özel dil fikrinin bir yanlış anlama ve bir felsefi karışıklık olduğu söylenebilir. Bu anlayış aynı zamanda dilin sosyal boyutuna yapılmakta olan vurguyu ve yaklaşım değişikliğini de gösterir. İzole edilmiş bir konuşucunun söz konusu olduğu durumda sağlanamayan şeyi, sosyal bir ilişkiler ağı sağlamaktadır. Bir topluluğu imleyen bu ilişkiler ağı, sözcüklerin kullanımına ilişkin kuralların uygulamalarını olanaklı kılan bir tür uzlaşma ortamı oluşturur.⁴²

Bu çerçevede dilin edimsel işleyişi, sosyal bağlam ve ‘yaşam biçimi’ zemininde olanaklıdır ve söz konusu edilebilir. Yani zeminin bize hareket olanağı sağlayabilmesi için sahip olması gereken pürüz, dilin kullanımının zemini olarak ‘yaşam biçimi’dir. O halde, özel duyumlara gönderme yapan ve konuşucusundan başka kimsenin ilkece anlayamayacağı bir dil tasarımı, dilin asıl işleyişini vurgulamak amacıyla oluşturulmuş bir düşünce deneyi olarak da değerlendirilebilir. Denilebilir ki, dil her durumda toplumsal bir pratiktir ve söz konusu edilebilecek tek dil sosyal dildir. İşte sosyal bağlam bu anlamda dil biçimlerinin farklılığını ve çeşitliliğini açıklamaktadır. Yaşam-biçimsel etkinliğimizden koparılan bir dil, anlaşılmayı ve iletişimi olanaksız kılan bir tasarımdan başka bir şey değildir. Bunun yanı sıra felsefi karışıklıklar da, zaten dilin kullanımında bu yaşam biçiminin belirlediği etkinliklerle olan bağ gözetilmediği zaman çıkar. “ ... her tümceye-benzer düzenlemenin bir şeye nasıl ilintili olduğunu bilmeyiz, her tekniğin yaşamımızda bir uygulaması yoktur; ve biz felsefede tamamen yararsız bir şeyi hesaba katmaya eğilim duyduğumuzda bu genellikle onun uygulamasını yeterince dikkate almadığımızdandır” (§520).

Wittgenstein argümanı güçlendirmek için sözcüklerin, özellikle de duyum sözcüklerinin nasıl anlamlandırıldığını gösteren kutudaki böcek örneğini verir. Örnekte (§293), göndergesinin başkaları tarafından bilinmediği bir sözcüğün, dilde yine de anlamlı bir kullanımı olabileceği bir durum tasarlanmaktadır. Epistemik gizliliğe uyarlanabilen ve herkesin sadece kendi kutusunun içine bakabildiği bir durumun kurgulandığı örnekte, kutunun içindeki şey özel duyumla karşılaştırılmakta; bu şeye verilen ‘böcek’ adı da duyum ifadesinin yerine geçirilmektedir. Yani dilin edimsel işleyişi öne çıkarılarak göndergesel yaklaşıma karşı çıkılmaktadır. Bu bağlamda, kendimize ve başkalarına psikolojik durumlar atfetmeye ilişkin dil oyunumuzun gramerinin sağladığı kullanıma dikkat çekilmesi önem kazanmaktadır.

Yani, özel dil konuşucusunun öne sürdüğü gibi işaret ve duyum arasındaki ilişki, içsel bir olayın ortaya çıkışının gösterilmesinden çok farklıdır. Özel dilin olanaklılığının bir koşulu olarak düşünülebilecek duyum sözcüklerinin göndergesi olarak özel içsel bir nesne varsayımı, bu sözcükleri

⁴² Robert J. Fogelin, *Taking Wittgenstein At His Word: A Textual Study*, Princeton University Press, Princeton, 2009, s. 26.

kullanımımızla tamamen ilgisizdir. Kutudaki böcek örneği de özel dil iddiasına bu anlayış açısından getirilmiş bir eleştiri olarak ortaya konulur. “Yani: eğer duyum ifadesinin dilbilgisini ‘nesne ve isim’ modeline göre yorumlarsak nesne, konu ile ilgisiz olarak gözden düşer” (§293). Burada Wittgenstein, duyum sözcüklerinin, zihinde duyumlara karşılık gelen özel bir nesne (süreç) bulunduğu modeli doğrultusunda anlam kazandıkları açıklamasına karşı çıkmaktadır. Bu açıklama, gramatik bir önerme olarak görülmesi gereken ‘yalnızca kendi durumumdan dolayı ağrı sözcüğünün ne anlama geldiğini bilirim’ ifadesinin yanlış anlaşılması yüzünden felsefi bir karışıklığa yol açan bir kuramın sonucudur. Wittgenstein’a göre, duyum sözcüğünün kullanımında kişinin sahip olduğu şeyi göstermesinin, daha doğrusu sadece kendi durumundan dolayı (kendine ait duyum örneğinden dolayı) biliyor olma iddiasının bir işlevi yoktur. Bu durum, duyum ifadelerini nesne ve isim modeline göre yorumlamanın yanlış olduğunu gösterir. Nasıl ki örnekte olduğu gibi ‘böcek’ sözcüğünün kullanımında, kutudaki şeyin, o şey her neyse, hiçbir işlevi yoksa; duyumlara ilişkin dil oyununda da özel içsel bir nesnenin (örnek duyumun) hiçbir işlevi yoktur. Yani duyumlara ilişkin sözcüklerimiz özel dil konuşucusunun iddia ettiği farklı bir şekilde işlemektedir. Duyum ifadelerinin gramerinde nesnenin konu ile ilgisiz düşmesi, mekanizmin bir parçası olmadığı anlamına gelir. Dilin bu bölgesinde bu sözcüklerin anlamı sosyal bağlam ve ait olduğu dil oyunu içinde ortaya çıkmaktadır. Duyum ifadelerinin kullanımı, arkalarında bulunan ya da kendilerine eşlik eden birtakım gizli süreçler yoluyla dilde temellendirilmeyi gerektirmemektedir.

Hacker’ın yorumuna göre, ad ve nesne modeline göre ‘ağrı’yı bir duyumun adı olarak düşünmemiz solipsizmi kaçınılmaz kılacaktır. Çünkü, ağrı’nın anlamı kendisine karşılık gelen bir nesneyle (özel duyum örneği) ilişkili olursa, kimse ‘ağrı’ sözcüğüyle benim ne kastettiğimi anlayamayacaktır. Eğer bu sözcük başkaları tarafından anlaşılacaksa, o zaman bu benim özel duyumuma gönderme yoluyla olmayacaktır. “Solipsizmin bu tutarsızlığı özel dilin mantıksal olarak olanaksızlığının bir sonucu olarak kendisini göstermektedir.”⁴³ Yani ağrı ifadesine eşlik eden her ne olursa olsun kullanımda sözcüğün anlamlandırılmasında bir fark söz konusu olmamaktadır.

‘Ağrı’nın anlamının içsel eşlikçilerde aranması ve ağrının sözel ifadesinin buna gönderme yoluyla doğrulanmaya çalışılması, özelde ağrının genelde ise duyum ifadelerinin gramerine ilişkin yanlış kavramsallaştırmaların bir sonucudur ve bu aslında genelde dilin yanlış anlaşılmasına ve kullanılmasına neden olan yanlış bir dil resminden kaynaklanmaktadır.⁴⁴

⁴³ Hacker, a.g.e., s. 207.

⁴⁴ Hacker, a.g.e., s.211.

Duyum örneğinde, sözcük her durumda farklı olarak uygulanabileceğinden anlama için zihinsel bir resim yeterli olmadığı gibi, gerekli de değildir. Çünkü duyum sözcüklerinin kullanımını içgözlem yoluyla başardığım varsayımına göre, doğru zihinsel resmi kullanıyor olduğumu bilebilmem için onu başka bir resimle karşılaştırmam gerekecek ve bu da bir *ad infinitum* yol açacaktır. Bu açıdan özel dil iddiasının da temelini oluşturan duyum diline ilişkin sözcüklerin kullanımını ‘kendi durumumuzdan’ elde ettiğimiz felsefi varsayımı değerini kaybetmektedir.⁴⁵ Sözcüğün doğru kullanımı, dili kullanma pratiğinin bir ustalığına sahip olmakla başarılabilir ve Wittgenstein bu bağlamda “ağrı kavramını, dili öğrendiğinizde öğrendiniz” (§384) demektedir. Bu da göstermektedir ki, zihinlerimizde olup biten şeylerin gözlemi herhangi bir kavramın öğrenilmesinde gerekli değildir ve özel (içsel) bir nesne varsayımına ihtiyaç yoktur. ‘Ağrı’nın, dil oyununa sadece ağrının sözel ifadelerinin kullanım tekniğiyle girdiğini ve herhangi bir zihinsel resmin dilin edimsel kullanımında aracılık etmediğini görmek gerekir (§300). Duyum dili söz konusu olduğunda, Wittgenstein’in şu ifadeleri yol göstericidir: “Söylediğimiz şeyi her zaman olgulardan çıkardığımızı; bunları kurallara uygun olarak sözcüklerle resmettiğimizi düşünmeyin. Zira böyle olsa bile belirli bir durumda kuralı kılavuzsuz uygulamamız gerekir” (§292). Yani, dilin edimsel işleyişinde, gerçek durumlarda doğrulama gerektirmeyen bir pratik ve uygulama söz konusudur.

444

Sonuç

Wittgenstein ağrının ya da duyumların varlığını reddetmemekte; kendisini dayatan yüzey gramere karşı durmaktadır. Bu paradokstan kurtulmanın yolu, dilin her zaman tek bir tarzda işlev gördüğü; yani, herhangi bir şey hakkında sadece düşünceleri nakletmeye hizmet ettiği anlayışından kökten bir kopuşun gerçekleştirilmesinde görülür.

Özel dilin reddedilmesi suretiyle de, “insan zihninin bedeninden ve yaşayan insan topluluklarından yalıtılmış bir şekilde var olabileceğini ve kavramlar elde edebileceğini düşünmeye ayarlanmanın ana kaynağı elimine edilmiş olmaktadır.”⁴⁶ O halde, hiç ağrı hissetmemiş birisi (§315) de gündelik pratikte bu sözcükleri uygun bir şekilde kullanabilir. Dilin kullanımında ağrı deneyimi değil, dil oyunları (etkinlikleri) tarafından içerik kazandırılan bir pratik söz konusudur.

⁴⁵ Norman Malcolm, *Problems of Mind: Descartes to Wittgenstein*, Harper & Row Publishers, New York, 1971, s. 43-44.

⁴⁶ Norman Malcolm, a.g.e., s. 59.

Bu durumda “mevcut özel duyumlara” (§243) işaret eden bir dil düşüncesinin böyle bir pratiği gözetmediği açıktır. Wittgenstein’in da bu sorunu, “duyumların duyum ifadelerinin eşlikçileri olmalarına izin verilse de bu eşlikçileri, onları meydana getiren koşullardan ve kendileriyle dışa vuruldukları davranıştan bağımsız olarak adlandırılabilen ve araştırılabilen süreçler olarak görmeyi reddederek açıklığa kavuşturduğu düşünülebilir.”⁴⁷ Söz konusu davranış ‘yaşayan (canlı) bir insanın’ toplumsallığı içinde örülmüş edimleri olarak yorumlanabilir. Bu noktada Wittgenstein, kökleri gramerimizin köklerinde bulunan ‘yaşayan’ ve ‘yaşamayan’ ayrımı yapmaktadır. “Dilimizde çizilen bu ayrım yaşam biçimimizin temel yapısında bulunmaktadır.”⁴⁸ Dolayısıyla dil yaşam biçimiyle köklü bir şekilde bağlantılıdır.

Bu karmaşık yaşam biçimi örüntüsü, dili kullanma ustalığına ve sayısız dil oyununa girebilme yeteneğine olanak sağlamaktadır. “Çeşitlilikleri ve farklılıkları içinde insan etkinliklerinin bütün bir ağının betimlenmesi yaşam biçimini verir.”⁴⁹ Dilin öğrenilmesi ve öğretilmesi, bu doğrultuda gerekli yetilerin kazanılması ortak bir yaşam biçimi temelinde olur. ‘Yaşam biçimi’ kabul edilmesi gereken bir şey, ‘verilmiş olan’ olarak değerlendirilmelidir (FS, II, xi). Bu yorumda dilin kullanımı doğal tarihimizin bir parçası (§25) olduğundan, dili nasıl kullandığımız yaşam biçimini belirlemez, asıl vurgu onları yaşam biçimi temelinde kullanabiliyor oluşumuzdadır. Wittgenstein’in “Eğer bir aslan konuşabilseydi onu anlayamazdık” (FS, II, xi) sözünü bu doğrultuda yorumlayabiliriz. Aslanın bir dile sahip olduğu düşünülse bile, bu dil bizim onunla anlaşmamızı ve iletişimimizi olanaklı kılacak ortak bir yaşam biçimi temelinden yoksun olduğundan, onu diğer aslanlardan başkası anlayamayacaktır. Yani özel dil sorunu Wittgenstein tarafından kişiye özel duyuların içsel bir şekilde anlamlandırılarak ifade edilebileceğini düşünme eğilimine yapılan basit bir itiraz olarak okunmamalıdır. Daha uygun olan değerlendirme, bu sorunu geniş bir sorunlar ağı çerçevesinde ele almaktır.

Böylece özel bir dilin ilkece olanaklı olmadığının açılması yoluyla dilin edimsel işleyişinin, yani dilsel pratiğin ve dilin uygulamalarının öne çıkarıldığı daha net bir şekilde görülebilmektedir. Sonuçta dili anlamının koşulu olarak insanların sosyal bağlamını imlediği düşünülen verili yaşam biçiminde dilin kullanımı ortaya konulmuş olmaktadır.

⁴⁷ Richard Rorty, *Felsefe ve Doğanın Aynası*, Çeviren: Funda Günsoy Kaya, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2006, s. 111.

⁴⁸ Marie McGinn, a.g.e., s. 153-154.

⁴⁹ Newton Garver, “*Naturalism and Transcendentalism: The Case of ‘Form of Life’*”, Wittgenstein and Contemporary Philosophy, Edited and Introduced by Souren Tegrarian, Thoemmes Press, Bristol, 1994, s. 58.

KAYNAKÇA

- Aidun, Debra, (1986), “*Wittgenstein on Grammatical Propositions*”, Ludwig Wittgenstein: Critical Assessments, Vol. 2 (From Philosophical Investigations to On Certainty: Wittgenstein’s Later Philosophy), Edited by Stuart Shanker, London, Routledge, s.142-149.
- Baker, G. P.& Hacker, P.M.S., (1980), *An Analytic Commentary on The Philosophical Investigations, volume 1: Wittgenstein: Understanding and Meaning*, Oxford, Basil Blackwell.
- Fann, K. T., (1969), *Wittgenstein’s Conception of Philosophy*, Berkeley and Los Angeles, University of California Press.
- Fogelin, Robert J., (2009), *Taking Wittgenstein At His Word: A Textual Study*, Princeton, Princeton University Press.
- Garver, Newton, (1994), “*Naturalism and Transcendentalism: The Case of ‘Form of Life’*”, Wittgenstein and Contemporary Philosophy, Edited and Introduced by Souren Teghrian, Bristol, England, Thoemmes Press, s. 41-69.
- Hacker, P. M. S., (1990), *An Analytical Commentary on The Philosophical Investigations, volume 3: Wittgenstein: Meaning and Mind*, Oxford, Basil Blackwell.
- Hanfling, Oswald, (1989), *Wittgenstein’s Later Philosophy*, London, Macmillan Press.
- Hintikka, Jaako, (1986), “*Language-games*”, Ludwig Wittgenstein: Critical Assessments, Vol. 2(From Philosophical Investigations to On Certainty: Wittgenstein’s Later Philosophy), Edited by Stuart Shanker, London, Routledge, s. 89-105.
- Hunter, J. F. M., (1985), *Understanding Wittgenstein (Studies of Philosophical Investigations)*, Edinburgh, Edinburgh University Press.
- Johnston, Paul, (1993), *Wittgenstein: Rethinking The Inner*, London and New York, Routledge.
- Lugg, Andrew, (2000), *Wittgenstein’s Investigations 1-113 (A Guide and Interpretation)*, London, Routledge.
- McGinn, Marie, (1997), *Wittgenstein and the Philosophical Investigations*, London, Routledge.
- Malcolm, Norman, (1954), “*Wittgenstein’s Philosophical Investigations*”, The Philosophical Review, Vol. 63, No. 4, Published by Cornell University, s. 530-559.
- Malcolm, Norman, (1971), *Problems of Mind: Descartes to Wittgenstein*, New York, Harper & Row Publishers.

- Rorty, Richard, (2006), *Felsefe ve Doğanın Aynası*, Çeviren: Funda Günsoy Kaya, İstanbul, Paradigma Yayınları.
- Rundle, Bede, (2001), "*Meaning and Understanding*", Wittgenstein: A Critical Reader, Edited by Hans-Johann Glock, Massachusetts, Blackwell, s. 94-118.
- Schroeder, Severin, (2001), "*Private Language and Private Experience*", Wittgenstein: A Critical Reader, Edited by Hans-Johann Glock, Massachusetts, Blackwell, s. 174-198.
- Temkin, Jack, (1981), "*Wittgenstein on Epistemic Privacy*", The Philosophical Quarterly, Vol. 31, No. 123, Published by The Philosophical Quarterly, s. 97-109.
- Wittgenstein, Ludwig, (1965), *The Blue and Brown Books, Preliminary Studies for the 'Philosophical Investigations'*, England, Basil Blackwell.
- Wittgenstein, Ludwig, (1958), *Philosophical Investigations*, Translated by G. E. M. Anscombe, Oxford, UK, Blackwell Publishers, Second Edition.
- Wittgenstein, Ludwig, (1998), *Felsefi Soruşturmalar*, Çeviren: Deniz Kanit, İstanbul, Küyerel Yayınları.
- Wittgenstein, Ludwig, (2003), *Tractatus Logico-Philosophicus*, Çeviren: Oruç Aruoba, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Wittgenstein, Ludwig, (2004), *Zettel*, Çeviren: Doğan Şahiner, İstanbul, Nisan Yayınları.
- Wittgenstein, Ludwig, (2007), *Mavi Kitap, Kahverengi Kitap*, Çeviren: Doğan Şahiner, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları.

“Wittgenstein’da Özel Dil Argümanı ve Sosyal Bağlamın İşlevi”
Ahmet Cüneyt GÜLTEKİN